

У такому разі районні комітети утворять дієздатний елемент міського самоврядування, який буде органічно доповнювати районні адміністрації — територіальні виконавчі органи міської ради.

За аналізом вищезазначеного, доречно зробити висновок, що порушена проблема викриває необхідність її подальшого глибокого дослідження.

Література

1. Європейська хартія про місцеве самоврядування // Місцеве та регіональне самоврядування в Україні. — 1994. — Вип. 1-2. — 1994. — С. 71-76.
2. Про ратифікацію Європейської хартії місцевого самоврядування: Закон України від 15 липня 1997 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1997. — № 38 — Ст. 249.
3. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.97 р. № 280/97 // Відомості Верховної Ради України. — 1997. — № 24. — Ст. 170.
4. Воропип А. Г., Лапип В. А., Широков А. П. Основы управления муниципальным хозяйством. — М., 1997. — С. 13.
5. Борденюк В. Деякі проблеми становлення та розвитку місцевого самоврядування у містах з райошним поділом // Право України. — 2001. — № 2. — С. 57-59.
6. Баймуратов М. О., Сосповських Ю. Ю. Муниципальные права личности: становлення та сутність // Вісн. Одес. ін-ту внутр. справ. — 1997. — № 4. — С. 6-7.

УДК 342.722

А. Я. Танчак,
здобувач кафедри конституційного права ОНЮА

ПОЛІТИЧНІ ПРАВА ЛЮДИНИ: ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ

Права першого покоління, громадянські і політичні, становлять основу для інших прав людини, оскільки закладають фундамент для демократії. Ця категорія прав людини фактично відбиває протистояння між державою і людиною та спрямована на приборкання свавілля публічної влади шляхом заборони посягання на інтереси особистості. Відповідні громадянські права людини покладають на державу «негативне» зобов'язання — не вчиняти неправомірних дій, утримуючись тим самим від їх порушень.

У спеціальній літературі розгляд проблем прав та свобод людини і громадянина, зокрема, комплексний аналіз системи прав та свобод людини і громадянина, розгляд громадянських, політичних, соціальних, екологічних прав та свобод людини і громадянина, вивчення механізму реалізації та гарантій прав та свобод людини і громадянина в контексті загальних проблем теорії держави і права, конституційного (державного) права і радянського будівництва проводився у працях М. С. Бондаря, Л. Д. Воеводіна, М. В. Вітрука, Б. С. Ебзеева, О. Ю. Кабалкіна, В. Ф. Котока, С. Л. Лисенкова, О. А. Лукашевої, Г. В. Мальцева, М. І. Матузова, В. В. Мриги, П. О. Недбайла, М. П. Орзіха, В. А. Патюліна, В. Ф. Погорілка, П. М. Рабіновича, А. П. Таранова, О. Ф. Фрицького, В. М. Чхиквадзе та інших.

Не заперечуючи позитивного потенціалу та відмічаючи значний внесок цих авторів у розробку концептуальних основ конституційно-правового статусу людини і громадянина та системи прав та свобод людини і громадянина в загальнотеоретичному аспекті, слід мати на увазі, що переважну більшість їх наукових праць видано за радянських часів, що зумовлює їх спрямованість на дослідження закріпленої у тогочасному законодавстві достатньо звуженої системи прав та свобод людини і громадянина, а також певну ідеологічну забарвленість у викладенні матеріалу.

З початку 90-х років ХХ ст., коли у вітчизняній науці почалося формування сучасних поглядів на інститут прав та свобод людини і громадянина, науково-теоретичній розробці питань правової природи, системи, сутності та змісту основних прав та свобод людини і громадянина, зокрема, громадянських, політичних, соціальних, екологічних прав та свобод, механізму їх реалізації, системи гарантій прав та свобод людини і громадянина тощо приділяли увагу В. Н. Денисов, В. І. Євінтов, Т. М. Заворотченко, Н. І. Карпачова, М. І. Козюбра, М. П. Орзіх, В. Ф. Погорілко, Ж. М. Пустовіт, П. М. Рабінович, М. І. Ставнійчук, Ю. М. Тодика, О. Ф. Фрицький, Н. Г. Шукліна, І. О. Шумак та інші.

Гадаємо, що при науковому дослідженні окремих аспектів становлення і розвитку системи прав та свобод людини і громадянина в Україні доцільно використувати досвід відомих дореволюційних вітчизняних та іноземних вчених-правників Л. Гумпловича, Л. Дюгі, Г. Єллінека, М. М. Коркунова, М. І. Лазаревського, П. І. Новгородцева, А. де Токвіля, Б. М. Чичеріна та інших.

Проблематика дослідження спирається також на розробки провідних сучасних науковців Російської Федерації (М. В. Баглая, А. О. Безуглова, О. О. Кутафіна, О. А. Лукашевої, В. С. Нерсесянца, І. М. Степанова, В. Є. Чиркіна) та інших країн (Е. Бредлі, М. Дженіса, Р. Кея та інших).

Варто зазначити, що за останні роки в Україні захищено ряд дисертацій, що вміщують науковий аналіз окремих аспектів прав та свобод людини і громадянина, зокрема: громадянських прав людини, соціальних прав та свобод людини і громадянина, екологічних прав людини і громадянина, механізму реалізації прав та свобод людини і громадянина, гарантій прав та свобод людини і громадянина тощо. Однак ці роботи не містять комплексного наукового аналізу політичних прав та свобод людини і громадянина в Україні, тому у статті робиться спроба органічно доповнити їх, а наявність означених праць не позбавляє статтю актуальності.

Перед тим як підійти до аналізу політичних прав, слід визначитись із поняттям політичного права та змістом цього права, оскільки це є важливим для теоретичного виділення і відокремлення політичних прав серед групи інших прав людини, що дозволить розмежувати, які права є власне політичними, які належать і до політичних і до інших видів прав людини, а також які не належать до політичних прав.

Від того, що ми розуміємо під політичними правами, залежить зміст та межі цих прав, а від цього залежить і ряд розв'язання таких питань, як закріплення цих прав, їх обмеження та практична реалізація кожною людиною. Класифіка-

ція прав людини дозволяє конкретизувати характер зобов'язань держави, які кореспондують відповідним фундаментальним правам і свободам людини [1].

Сам термін «політичні права» наводить на думку, що вони поєднують у собі два важливі суспільні інститути політики і права, саме ці інститути і визначають зміст політичних прав.

Політика, як і право, — явища багатогранні та складні, тому для нашого дослідження варто звернути увагу на загальнопоширені і найбільш широкі поняття політики і права.

Для прикладу візьмемо одне з визначень політики «політика — це складне суспільне явище і водночас важлива сфера людської діяльності... Основний зміст політики — це питання про завоювання і реалізацію політичної (державної) влади» [2].

Публічна політика — це спосіб участі людей у прийнятті життєво важливих для суспільства рішень. Саме суспільство — зацікавлене, небайдуже й інформоване — примушує владу вести відкриту політичну діяльність, контролює її, схвалює або обурюється, підтримує або скидає тощо [3].

І хоча поняття політики в різних працях, словниках дещо відрізняється залежно від світогляду та ідеології, проте ми можемо зробити певне широке узагальнення, звівши їх до одного: політика — це влада.

У ч. 2 ст. 5 Конституції України говориться про те, що народ є єдиним джерелом влади. Це повинно означати самоврядування вільних громадян, самостійне вирішення ними власних проблем [4].

Отже, владу в контексті права слід розглядати як управління суспільством, причому управління в найширшому значенні (визначення напрямків розвитку, участь у громадському житті, прийнятті певних правил співжиття).

Право також багате своїм різноманітним філософсько-теоретичним трактуванням, в юридичній науці розроблено багато визначень права, які відрізняються залежно від того, що саме в правових явищах береться за головне, у даному випадку нас цікавить право у світлі природних прав людини, суб'єктивне право кожної людини, можливості, якими вона наділена.

Виходячи з цих двох понять, ми можемо окреслити поняття «політичне право» у найширшому значенні як природні можливості людини, що забезпечують участь в управлінні суспільством.

Політичні права є фундаментом держави як інституції, адже вони уособлюють собою процес участі людини в суспільних справах, тобто відбувається перехід волі від індивідуума до суспільства і держави. Таким чином політичні права уособлюють зв'язок індивідуума, суспільства та держави, з чого випливає не лише право взяти участь у визначенні політики держави, а й право контролю за її виконанням.

У більш широкому значенні політичні права — це офіційно визнані можливості людини, що належать їй від народження і забезпечені законом, вони дозволяють індивідууму у встановлених межах активно впливати на організацію і діяльність держави та її органів. Інших суб'єктів політичної системи, а саме: політичну сферу суспільних відносин та брати участь у політичному житті.

Виходячи з даного поняття, ми бачимо, що політичні права — це комплекс прав, які пов'язані єдиним змістом та метою, а саме: забезпечити людині участь у державному та громадському житті. Керуючись цим, ми можемо віднести до політичних прав такі права: право на резиденцію, громадянство, національність, свобода слова, свобода зборів і маніфестацій, право на звернення, право на об'єднання та політичну участь — виборчі права.

Політичні права — це можливості людини брати участь у державному і громадському житті, впливати на діяльність різноманітних державних органів, а також громадських об'єднань політичного спрямування (зокрема, права на громадянство та юридичну правосуб'єктність; участь у формуванні представницьких органів державної влади та місцевого самоврядування; участь у створенні й діяльності громадських об'єднань; державний захист від порушень прав і свобод людини) [5].

Ці права і свободи проголошено в Загальній декларації прав людини, закріплено в Міжнародному пакті про цивільні і політичні права. Вони становлять обов'язкову частину конституцій демократичних держав.

Визнання цих прав і свобод розширює сферу конституційного захисту відповідних відносин, сприяє суспільним інтересам і інтересам окремої особи.

Потрібно пам'ятати, що політичні права це не лише права громадян, а й усіх людей. У цьому аспекті цікавим є інститут громадянства і відповідно право людини на громадянство. Громадянство відображає зв'язок індивіда з громадою, який виражається в місці, часі проживання економічних, культурних, сімейних та інших зв'язках. У даному випадку варто поставити запитання: чи не створює інститут громадянства підґрунтя для порушення інших політичних прав? Відповідь: ні, оскільки інститут громадянства захищає кожну людину певної громади від втручання у її право управляти громадою ззовні. Інша річ, яким чином інститут громадянства регулюється формально-юридичними нормами, котрі не завжди відповідають принципів невідчужуваності природних прав.

Віднесення права на інформацію також є спірним, оскільки воно, на перший погляд, не забезпечує управління справами суспільства та держави, проте воно є підґрунтям для прийняття політичних рішень і вибору та виступає чинником, який забезпечує повне здійснення людиною своїх політичних прав. Тому до політичного права слід відносити право на таку інформацію, яка стосується лише органів держави, їх діяльності, політичних партій та об'єднань, які впливають на діяльність державних органів, питань, що стосуються громадських проблем та іншу подібну інформацію.

Свобода слова є як особистим правом, так і політичним. Політичним правом свобода слова є тоді, коли вона стосується управління суспільством, у такому випадку у держави з'являється обов'язок донести висловлену позицію до громадськості (право на оплачуваний державою ефірний час під час виборчої кампанії). Свобода слова виступає також інструментом здійснення інших політичних прав. Розумне та неупереджене рішення можна прийняти лише в ході вільного обміну думками та інформацією. Суспільні проблеми, тобто проблеми,

які стосуються всіх, мають обговорюватися публічно. Цей процес також підвищує ефективність виконання державних рішень, зокрема законів, та призводить до більш стабільного суспільства, оскільки виконувати державні рішення психологічно простіше тим, хто брав участь у їх прийнятті [6].

Наведені вище приклади дозволяють визначити випадки, коли право, яке належить до особистих та політичних, буде конкретно підпадати під ту чи іншу категорію і відповідно мати відмінний зміст і способи захисту.

Отже політичні права визначають можливість участі індивіда в управлінні державою та суспільством. Сюди належить право людини на громадянство, свобода слова і друку, право на об'єднання, право на проведення зборів, мітингів та демонстрацій, право на участь в управлінні справами держави як безпосередньо, так і через своїх представників, право вибирати, право на звернення в державні органи, право на інформацію...

Як було сказано вище, політичними правами наділені всі люди (не лише громадяни) від народження і незалежно від закріплення цих прав офіційно державою, проте важливою ознакою більшості політичних прав є можливість їх здійснення після досягнення певного віку та наявності дієздатності, що зумовлено природою цих прав. Оскільки вони впливають на все суспільство та державу, визначені офіційно цензи забезпечують усвідомлення індивідом важливості рішень, які він приймає в процесі здійснення цих прав. У світлі сказаного уявляються цілком обґрунтованими обмеження, установлені щодо віку, з якого громадяни можуть брати участь у виборах до органів державної влади чи місцевого самоврядування та референдумі.

Оскільки прийняття політичних рішень здійснюється громадянами певної держави, цілком логічним є виникнення певних обов'язків насамперед щодо громадян, а не інших осіб, які офіційно не наділені такими правами, цього принципу дотримується і Європейський суд із прав людини.

Також важливо згадати, що не всі політичні права мають абсолютний характер, тобто не можуть бути обмежені. Такі права, як право на свободу слова, друку, інформації, мітингів, демонстрацій, зібрань, право на об'єднання можуть бути обмежені в інтересах громадськості, проте ці обмеження повинні бути обґрунтовані та чітко визначені щодо часу, змісту та способу. Обмеження таких прав, як право на громадянство, виборчі права, референдум, право на звернення, не допускається.

Розглядаючи політичні права у світлі прав людини, слід розділяти політичні права людини, політичні права громадянина і політичні права особи.

Політичні права людини мають природну природу і невід'ємні від індивіда, вони позатериторіальні та позанаціональні, існують незалежно від закріплення в законодавчих актах держави, є об'єктом міжнародно-правового регулювання і захисту. Вони характеризують людину як представника людського роду і в цьому змісті виступають найбільш загальними і основними для її нормального існування.

Політичними правами громадянина є сукупність природних прав, які отримали відображення в нормативно-правових державних актах, і набутих прав,

напрацьованих в ході розвитку суспільства та держави. Політичні права громадян обов'язково закріплюються в конституціях та інших законодавчих актах, а також обов'язково державою декларуються та забезпечується їх захист.

Політичні права особи розуміють як права, що належать конкретному індивіду в конкретній ситуації. Обсяг їх може залежати від соціально-економічного становища, суспільно-політичного статусу людини, умов її роботи і проживання.

Для кращого розуміння суті політичних прав потрібно розглянути процедуру здійснення права від його виникнення до його реалізації та забезпечення. Політичні права належать кожній людині від її народження, обмеження деяких політичних прав здійснюється лише на підставі традицій (наприклад, віковий ценз для участі у здійсненні виборчого права), інші політичні права людина може здійснювати від народження (свобода слова, мирних зборів та мітингів). Проте різні групи політичних прав мають різні стадії реалізації та різну мету, наприклад право на свободу слова своїм змістом має донесення певної суспільно важливої інформації до громадськості і таким чином формує громадську думку та впливає на неї. У цьому випадку забезпечується право не лише висловити свою думку, а що найважливіше — право бути почутим широким колом суспільства. Отже після донесення своєї думки до громадськості особа повністю реалізовує своє право і не може примушувати суспільство реагувати на цю інформацію (особистісний момент).

Виборче право у свою чергу має зовсім іншу мету: обрати представника. У такому випадку забезпечується право висловити свою підтримку кандидату (особистісний момент), право знати, кого підтримала більшість (особистісний момент), і у випадку належності до більшості — право забезпечити виконання волі більшості (суспільний момент). Лише після цих трьох етапів можна вважати право повністю реалізованим. Право особи, кандидат якої отримав меншість голосів, включає лише особистісні моменти реалізації, тобто право висловити думку і право знати, кого підтримала більшість.

Таким чином зміст кожного політичного права має особистісний момент реалізації права, а деякі права — ще й суспільний момент реалізації права. Тому зміст політичного права складають дві частини: перша — особиста, яка є в кожної людини з моменту прийняття нею рішення; друга — суспільна, яка є в кожної людини з моменту прийняття її більшістю.

Виходячи з цього, ми можемо зробити висновок, що деякі політичні права, нерозривно пов'язані з таким поняттям, як більшість.

Отже, політичне право складається з двох частин: вияв своєї позиції, а також забезпечення втілення в життя позиції більшості, тому політичне право не включає права забезпечити втілення своєї позиції до того моменту, коли вона не стане схваленою більшістю.

Література

1. http://www.internetrights.org.ua/index.php?page_chapters&id_16
2. Український радянський енциклопедичний словник: В 3 т. — К.: АП УРСР, 1968. — Т. 2. — С. 849.

3. <http://www.zn.kiev.ua/nm/show/514/47958/>
4. Шевчук С. З матеріалів науково-практичної конференції «Судова практика у справах за позовами СМІ», 13–14 травня 1999 р. — К., 1999. — Т. 1. — С. 23.
5. Рабінович П. М. Права людини: концептуальні засади // Права людини і громадянина: проблеми реалізації в Україні. — К., 1998. — С. 12.
6. Шевчук С. Вказ. праця. — С. 25.

УДК 346.26

В. И. Андреев,
соискатель ОНЮА

ПРАВО НА ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКУЮ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ КАК КОНСТИТУЦИОННОЕ ПРАВОМОЧИЕ ЛИЧНОСТИ

Становление и поступательное развитие системы местного самоуправления в Украине становится одним из весомых факторов совершенствования демократической государственности, приближения государственного управления к гражданам, их реальному участию в государственной и общественной жизни. Отсюда актуализируется необходимость исследования муниципально-правовых отношений, в частности роли местного самоуправления в становлении и развитии системы мелкого и среднего предпринимательства.

Следует отметить, что такая постановка вопроса не случайна, ведь именно в сфере местного самоуправления задействован особый конституционный механизм, имеющий целью позитивное сочетание идеалов демократии, справедливости и экономической свободы. Именно в сфере локальной демократии возможно построение и проявление такого алгоритма государственно-правового воздействия на осуществление права на предпринимательскую деятельность как блага, возникающего и конституирующего в качестве одной из основополагающих доминант в кадастре прав человека, посредством которого решающим образом дополняются стратегии распределения ресурсов и создание платежеспособного государства [1].

В специальной литературе рассмотрению актуальных вопросов деятельности органов местного самоуправления во всех сферах социальной жизни, в частности, деятельности местных советов, их исполнительных органов, роли граждан в осуществлении различных направлений социального строительства в контексте общих проблем теории государства и права, конституционного права и советского строительства, административного права и др. еще в советский период были посвящены работы В. Б. Аверьянова, Г. В. Атаманчука, М. И. Байтина, И. Ф. Бутко, Н. И. Корниенко, Б. П. Курашвили, В. В. Копейчикова, Б. Н. Лазарева, А. И. Лукьянова, В. Ф. Погорилко, Ю. А. Тихомирова, Ю. Н. Тодьки, О. Ф. Фрицкого и других исследователей. Вместе с тем, следует отметить, что они в основном рассматривали их как социальные явления, которые неразрывно связаны исключительно с осуществлением функций государства.